

SCHUBERT EN DE ROMANTIEK

Auteur: *Elsa van Maren*

Annie Hendriksen, mijn vroegere pianolares, was op het einde van haar lange leven niet alleen bijna blind, maar ook slechthorend. Toch bleek op muzikaal gebied haar gehoor soms nog verrassend goed. Toen ik haar eens een uitvoering van Schuberts pianosonate in Bes-groot D 960 liet horen, begon zij al na enkele maten kreten van afschuw en verontwaardiging te slaken. “Wie speelt dit?” wilde zij weten. Ik antwoordde dat het Vladimir Horowitz was.

“Maar zo mag het helemaal niet!” riep zij uit. “Hij speelt het romantisch, en op het conservatorium in Wenen heb ik geleerd: Schuberts instrumentale muziek is puur klassiek, alleen in zijn liederen behoort hij tot de romantiek.” Aan deze leerstelling had zij zich haar hele leven gehouden; en hoewel zeer eigengereid van aard, was zij nooit op het idee gekomen dat een afwijkende mening niet per se heiligschennis hoefde te zijn.

Dit voorval illustreert het probleem waar Schubert de arme musicologen met zijn muziek steeds voor stelt, namelijk de onmogelijkheid om hem in een duidelijke categorie onder te brengen. Door sommigen werd en wordt hij de laatste van de klassieke school genoemd, door anderen de eerste romanticus, door weer anderen een overgangsfiguur. Het is maar net hoe je het wilt bekijken. Uiteindelijk is de behoefte om een scheppend kunstenaar in een hokje te stoppen volledig in tegenspraak met het wezen van de geest die hem inspireert. Schubert heeft zich door niets anders laten leiden dan door de muziek die uit zijn ziel opwelde, maar die natuurlijk ook gevoed werd door de wereld waarin hij leefde en de mensen met wie hij omging – en onder wie dan op een gegeven moment een stroming opduikt die de naam ‘romantiek’ krijgt.

Misschien een goede gelegenheid om eens wat nader in te gaan op dit begrip en op de manier waarop deze stroming zich in de Duitstalige landen en met name in de Schubertkring manifesteerde.

Begin van de romantische beweging: Jena.

Omstreeks 1800 begint in heel Europa, en met name Frankrijk, Engeland en Duitsland een beweging op te komen, die de naam Romantiek krijgt. Hoewel deze stroming in elk land een eigen gezicht aanneemt, kan zij in grote lijnen overal worden gezien als een reactie op het strenge classicisme, dat teruggreep op de Griekse en Romeinse oudheid, en tegelijkertijd als een nasleep van zowel de Franse revolutie, die het besef heeft doen groeien dat de adel en de (geïdealiseerde) klassieke oudheid niet alleenzalmakend zijn, als van de veldtochten van Napoleon, die met name in het Duitstalige gebied tot een sterk nationaal bewustzijn hebben geleid. Er ontstaat belangstelling voor het eigen land en het eigen culturele erfgoed: de volkskunst en –poëzie, mythen en sagen, vaderlandsliefde en, heel in het bijzonder, liefde voor de natuur. Men verdiept zich in het gevoelsleven, niet alleen van de mens, maar ook van dieren, planten, zelfs de aarde; de strenge regels der religie worden niet meer als bindend beschouwd en maken hier en daar plaats voor een allesomvattend pantheïsme; en in alles overheerst een gevoel van bevrijding. In plaats van de antieke oudheid gaat men nu de erfenis van de Middeleeuwen vereren, met name de “echt christelijke” elementen daarin. Daarnaast heerst ook een soort cultus van de *Sehnsucht*, het verlangen naar een onbenoembaar, onbestemd en onbereikbaar “elders”.

Voor de Duitstalige literatuur geldt Jena als geboorteplaats van de romantiek. Jena is al langer een levendig centrum van kunst en wetenschap, dat – mede door de nabijheid van Weimar, woonplaats van de giganten Goethe en Schiller – een magneet vormt dat hoogbegaafde geesten tot zich trekt, waarvan velen als docent aan de universiteit zijn verbonden. Onder hen bevinden zich de protestantse godsdienstfilosoof Friedrich Schleiermacher, de novellen-auteur en Cervantes-vertaler Ludwig Tieck, de dichter Novalis en de gebroeders Schlegel, die met hun tijdschrift *Athenäum* als de eigenlijke grondleggers van de beweging zullen gaan gelden.

De schrijvers en dichters van de romantiek adopteren Goethe's werk “Wilhelm Meisters Lehrjahre”, waar zij hun esthetiek en hun programma volmaakt in bevestigd vinden; Friedrich

Schlegel ziet in dit werk “een van de grootste tendensen van zijn tijdperk” en het grote voorbeeld voor de romantische school.

De gebroeders Schlegel¹.

Hun vader is als Luthers predikant werkzaam in Hannover, waar zij beiden geboren worden. August Wilhelm Schlegel (1767-1845) volgt in Hannover het gymnasium en studeert vervolgens theologie en literatuur aan de universiteit van Göttingen, waar hij begint te publiceren en al snel opzien baart met zijn vertaling van gedeelten uit Dante's *Divina Commedia*. Vervolgens brengt hij vijf jaren (1791-1795) in Amsterdam door, als huisleraar bij de bankiersfamilie Muilman. Daarna gaat hij op verzoek van Schiller naar Jena om mee te werken aan diens tijdschriften. Van 1798 tot 1800 is hij buitengewoon hoogleraar aan de universiteit aldaar, welke aanstelling hij dankt hij aan het verschijnen van zijn veelgeroemde vertaling van 17 Shakespeare-stukken. Met zijn jongere broer Friedrich, die hem naar Jena is gevolgd, alsmede enkele geestverwanten, grondvest hij in die tijd de “romantische school”, waarvoor hij met zijn artikelen in Friedrichs tijdschriften de theoretische grondslag legt. Hij “ontdekt” Goethe, dan in de vijftig, en begeeft zich op het pad van de literaire kritiek door doorwrochte recensies te schrijven van Goethe's vaak slecht begrepen en sterk bekritiseerde werken. De Schlegels verkondigen Goethes roem in essays, lezingen en literatuurkritische artikelen en roepen hem uit tot de grootste Duitse dichter van die tijd, maar ook tot een van de vier of vijf allergrootsten van de wereldliteratuur; dankzij August Wilhelm wordt Goethe ook in Frankrijk en de rest van Europa tot een begrip.

In 1801 verlaat August Wilhelm Jena en gaat hij naar Berlijn, waar hij in enkele zeer succesvolle lezingencycli de literatuurtheoretische grondslagen van de romantiek uiteenzet. Andere elementen in deze lezingen zijn Schlegels herontdekking van het Nibelungenlied, het verheerlijken van de vroegere grootheid en glorie van het Duitse rijk, het herleiden van alle talen tot één gemeenschappelijke (Duitse) oertaal, en de verkondiging van een toekomst met een pan-Europees, Groot-Duits rijk met een gemeenschappelijke taal – uiteraard het Duits. In Berlijn ontmoet hij vervolgens de beroemde Madame de Staël, die hem tot haar raadsman en vertrouweling maakt en hem meeneemt op haar reizen naar Italië, Frankrijk en Zweden. Veel van de ideeën die deze schrijfster in haar gezaghebbende boek *De l'Allemagne* (over Duitsland) heeft neergelegd, zijn haar door August Wilhelm ingegeven.

In de jaren 1809-1811 is hij meermaals in Wenen, waar zijn *Wiener Vorlesungen über dramatische Kunst und Litteratur* hem groot aanzien verschaffen.

In 1813 fungeert hij als secretaris voor de Zweedse kroonprins en in 1818 wordt hij aangesteld als hoogleraar Indische archeologie te Bonn.

Heinrich Heine, die als jonge man in Bonn bij August Schlegel college liep, heeft van hem een nog minder hoge pet op dan van de meeste andere romantici. In zijn boek *Die romantische Schule*⁽²⁾ zegt hij onder meer over hem : *Misschien bewijs ik de Heer A.W. Schlegel onverdiende eer door hem bepaalde sympathieën en antipathieën toe te schrijven. Het is mogelijk dat hij er geen had. Hij was in zijn jeugd hellenist en werd pas later romanticus. Hij werd aanvoerder van de nieuwe school die naar hem en zijn broer vernoemd werd, maar misschien was hij zelf wel degene, die de Schlegel-school het minst au sérieux nam. Hij steunde de beweging met zijn talenten, verdiepte zich erin door studie, had er plezier in zolang alles goed ging; en toen het met de school slecht afliep heeft hij zich weer in een nieuw vak verdiept.* Behalve als vertaler en criticus ziet Heine hem ook als een toonbeeld van elegantie, zowel stilistisch (“hij heeft met name getoond, hoe men wetenschappelijke onderwerpen in elegante taal kan behandelen”) als in zijn voorkomen. In zijn onnavolgbare stijl beschrijft Heine op welhaast kabaretse wijze hoe professor Schlegel op 52-jarige leeftijd college geeft:

Ik droeg in die tijd een witte lakense rok, een rode studentenmuts, lang blond haar en geen handschoenen. De Heer A.W. Schlegel daarentegen droeg glacé-handschoenen en ging nog geheel volgens de nieuwste Parijse mode gekleed; hij geurde helemaal naar de hogere kringen en eau de mille fleurs; hij was de sielrijkheid en elegantie zelve; als hij over de Engelse Lord Chancellor sprak, voegde hij er “mijn vriend” aan toe, en naast hem stond zijn bediende in de huislivree van het vrijheerlijkste huis Von Schlegel en snoot de waskaarsen

die in zilveren kandelaars brandden en die, naast een glas suikerwater, vóór deze wondermens op de kathedraal stonden.... Zijn uiterlijk verleende hem werkelijk een zekere voornaamheid. Op zijn smalle hoofdje glansden nog maar enkele zilveren haartjes en zijn lichaam was zo dun, zo uitgeteerd, zo doorzichtig, dat hij één en al geest leek te zijn en er bijna uitzag als een zinnebeeld van het spiritualisme.

De rest van zijn leven verdiept August Wilhelm zich vooral in Oosterse studies; met zijn vertalingen van de *Bhagavad Gita* en de *Ramayana* legt hij de grondslag voor de bestudering van het Sanskriet in Duitsland.

August Wilhelm Schlegel is als auteur en dichter nauwelijks bekend gebleven, maar heeft zich wel een blijvende reputatie verworven door zijn literaire kritieken – die opvielen doordat zij zich niet zozeer op de gebreken, als wel op de creatieve, geestrijke kenmerken van de besproken werken richtten -, zijn lezingen, en zijn alom geprezen Shakespeare-vertalingen, die nog steeds als de beste gelden. Ook vertaalde hij gedichten uit het Italiaans, het Spaans (Calderon) en het Portugees en trok hij in 1807 veel aandacht met een Franstalig essay waarin hij het Franse classicisme vanuit het standpunt van de romantische school aanviel. Hij was, in de woorden van zijn biograaf Von Brentano, *een talent dat geboren was om te dienen. Voor zover hij zich in deze roeping schikte, was hij een groot en uitverkoren mens...* Hij stierf in Bonn op 12 mei 1845, op 78-jarige leeftijd.

(Karl Wilhelm) Friedrich Schlegel (1772-1829) lijkt aanvankelijk voorbestemd voor de handel, maar ziet hier al gauw van af en gaat evenals zijn broer in Göttingen rechten, filologie, geschiedenis en filosofie studeren. In 1796 volgt hij zijn broer naar Jena. Na zich intensief in de klassieke Oudheid te hebben verdiept, hetgeen resulteert in de belangrijke werken *Die Griechen und Römer* (1797) en *Geschichte der Poesie der Griechen und Römer* (1798), verlaat hij het dan nog gangbare ideaal van de klassieken en wordt hij de eigenlijke grondlegger van de Romantische school. Het hiermee verbonden ideaal van individuele vrijheid legt hij neer in een onvoltooid gebleven roman, *Lucinde* (1799), die de vrije liefde verheerlijkt en derhalve veel stof doet opwaaien. Ondertussen geeft hij samen met zijn broer het tijdschrift *Athenäum* (1798-1800) uit, waarin de principes van de romantische stroming worden uitgewerkt.

In 1802 gaat Friedrich naar Parijs, waar hij zijn broer voorgaat in de studie van het Sanskriet en de Indiase literatuur. De vruchten van deze studie vat hij samen in zijn boek *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (1808). In datzelfde jaar bekeert hij zich – zoals vele romantici – tot het rooms-katholicisme, waarna hij zich steeds heftiger tegen het voorheen door hem verheerlijkte principe van politieke en godsdienstige vrijheid begint te keren; hiermee is ook het doodvonnis van de romantische beweging getekend.

In 1809 vestigt hij zich in Wenen, waar hij o.m. hofsecretaris wordt. Dit houdt niet in, dat hij in hoog aanzien staat: de keizer wantrouwt alle intellectuelen, en met name de literatoren; volgens Dieckmann staat *ook de Metternich-adviseur en staatspublicist Friedrich von Schlegel niet in hoog aanzien bij zijn hoogste chef, die hem vooral gebruikt als een soort uithangbord ten opzichte van het buitenland.* Verder houdt hij lezingen over literatuurgeschiedenis en filosofie, die tot zijn meest toonaangevende worden beschouwd, en geeft hij het katholieke tijdschrift *Concordia* uit.

In 1829 overlijdt Friedrich Schlegel, 57 jaren oud, te Dresden.

Over hem schreef Heine onder meer: *Het heden haatte hij, de toekomst boezemde hem angst in, en alleen tot het verleden, dat hij liefhad, kon zijn allesonthullende ziensblik doordringen. Arme Friedrich Schlegel – in de smarten van onze tijd zag hij niet de pijn van de wedergeboorte, maar de agonie van het sterven, en uit doodsangst vluchtte hij in de wankelende ruïnes van de katholieke kerk... Ik geloof dat het Fr. Schlegel ernst was met het catholicisme. Van veel van zijn vrienden geloof ik dat niet... Religie en huichelarij zijn tweelingszusters, en die twee lijken zo sterk op elkaar dat zij soms niet van elkaar te onderscheiden zijn...*

Het einde van de romantische school

Vergeleken bij de enorme weerklank die de romantische school in de Duitstalige landen vond, was de eigenlijke beweging maar een kort leven beschoren. Dit hing samen met de reeds vermelde bekering, of terugkeer, van een groot aantal romantici tot de rooms-katholieke kerk. De oorzaak hiervan wordt doorgaans gezocht in de behoefte aan een geestelijke middelpunt, dat immers als gevolg van de prediking van de totale vrijheid ontbrak, en in de romantische verheerlijking van de Middeleeuwen. Nogmaals Heinrich Heine : *De kunstenaars die het met de kunst eerlijk meenden en die de prachtige scheefte van de wonderbaarlijke schilderijen [van m.n. Fra Angelico] en de heilige onbeholpenheid van de wonderbaarlijke gedichten, kortom: die het onverklaarbaar-mystieke van de oude werken wilden imiteren – deze kunstenaars besloten naar dezelfde bron te trekken, waar de oude meesters hun mirakuleuze bevlogenheid uit geput hadden; zij ondernamen een pelgrimsreis naar Rome, waar de stadhouder van Christus de teringlijdende Duitse kunst met de melk van zijn ezelin weer haar kracht zou moeten hergeven; in één woord, zij begaven zich in de schoot van de alleenzaligmakende rooms-katholiek-apostolische kerk... Terwijl nu de romantische school in de openbare opinie te gronde werd gericht door de onthulling van de katholieke machinaties, beleefde zij gelijktijdig in haar eigen tempel een vernietigend verzet, en wel uit de mond van een van de goden die zij daar zelf had opgesteld. Wolfgang Goethe stapte namelijk van zijn voetstuk af en sprak een verdoemend oordeel uit over de heren Schlegel, dezelfde hogepriesters die hem zo bewierookt hadden. Deze stem vernietigde het hele gespook; de geesten uit de Middeleeuwen vluchtten;... Friedrich Schlegel ging naar Wenen, waar hij dagelijks de mis bijwoonde en gebraden haantjes at; de heer August Schlegel trok zich terug in de pagode van Brahma...*

Eerlijk gezegd heeft Goethe toen een zeer dubbelzinnige rol gespeeld, en men kan hem niet alleen maar lof toezwaaien. Het is waar dat de Heren Schlegel het nooit geheel eerlijk met hem gemeend hadden; mogelijk alleen omdat zij in hun polemiek tegen de oude school ook een levende dichter als voorbeeld moesten opvoeren en er geen vonden die geschikter was dan Goethe, van wie zij op hun beurt ook enige literaire ondersteuning verwachtten, bouwden zij voor hem een altaar, bewierookten zij hem en lieten zij het volk voor hem knielen. Hij was ook zo gemakkelijk dichtbij : tussen Jena en Weimar ligt een laan met mooie bomen, waaraan pruimen groeien die zeer goed smaken wanner men dorstig is van de zomerse hitte; deze weg bewandelden de Schlegels heel vaak, en in Weimar hadden zij vele gesprekken met de Heer Geheimrat von Goethe, die altijd een zeer groot diplomaat was, en die de Schlegels rustig aanhoorde, instemmend glimlachte, hen soms te eten gaf en ook anderszins af en toe een dienst bewees...

Goethe mocht dan wel voornaam doen, hij had toch een groot deel van zijn roem aan de Schlegels te danken. Zij zijn het, die begonnen met het bestuderen en promoten van zijn werken. De achterbakse, beledigende manier waarop hij deze twee mannen tenslotte afwees, riekt naar ondankbaarheid. Misschien ergerde het de scherpzinnige Goethe dat de Schlegels hem slechts als middel tot hun doelen wilden gebruiken; misschien dreigden deze doelen hem, als minister van een protestantse staat, te compromitteren; misschien was het zelfs de oudheidense toorn der goden die in hem ontwaakte toen hij het bedompte katholieke gedoe zag... Een gepubliceerde getuigenis van Goethes bezwaren verscheen in het tweede nummer van zijn tijdschrift "Kunst und Altertum" en draagt de titel "Über die christlich-patriotisch-neu-deutsche Kunst". Met dit artikel, waarmee Goethe de Schlegels op barse wijze uit de tempel verjoeg en veel van hun ijverigste volgelingen naar zich toetrok, en dat door het publiek, dat de heerschappij der Schlegels al lang beu was, geestdriftig werd bejubeld, vestigde hij zijn alleenheerschappij in de Duitse literatuur. Vanaf dat moment was van de Heren Schlegel geen sprake meer...

De romantiek in Schuberts kring

Merkwaardig genoeg begon het romantische gedachtengoed pas goed tot Wenen, en met name tot Schubert en zijn vrienden, door te dringen toen de eigenlijke beweging al lang ter ziele was, namelijk omstreeks 1818.

De gebroeders Schlegel hadden beiden lezingen gehouden in Wenen - August Wilhelm in 1808 en Friedrich in 1812 - en zich daarmee een kring van aanhangers en bewonderaars

verworven, met name onder de jonge schrijvers, dichters en kunstenaars. Onder hen bevonden zich ook Schuberts vrienden Senn en Bruchmann, die zich vooral verwant voelden met Friedrich Schlegels pantheïstische natuurfilosofie en het daarmee samenhangende hedonisme (dat Schlegel op dat moment al lang had afgezworen), en Schober, die veel invloed had op Schuberts smaak inzake dichtkunst en literatuur. Vooral van belang voor deze kring werden twee begrippen uit de esthetiek van de Schlegels: de "Universalpoesie" of "Poesie der Poesie", die alle grenzen wilde overschrijden, en de "Universalkunst" die streefde naar een samensmelting van alle kunsten: "alle werken zijn één werk, alle kunsten één kunst, alle gedichten één gedicht." *Schuberts zelfbeeld als kunstenaar*, aldus Walther Dürr, *stoelt hier ook op: hij is lid van een gemeenschap waarin zich dichters, schilders en musici aaneensluiten, die ieder op hun eigen wijze naar het "poëtische" zoeken. Dit leidt tot zijn opvatting van het lied als een Gesamtkunstwerk² waarin tekst en muziek tot één geheel samensmelten.* De zogenaamde "Weense romantiek" die dan ontstaat is niet langer een zuiver poëtische en literaire aangelegenheid : de centrale rol van de literatuur wordt – ongetwijfeld door de invloed van Schubert – overgenomen door de muziek.

Naast het romantische atheïsme doet ook een ander belangrijk begrip zijn intrede in Schuberts leven : de Prometheus-figuur, die staat voor de absolute vrijheid en de afwijzing van elke beperking van het denken. Dit komt niet alleen tot uiting in zijn gedicht "*Der Geist der Welt*"⁴ van september 1820, dat eindigt met de regels: "*Menschlich ist ihr Weltsystem / Göttlich bin ich's mir bewußt*", maar ook in het lied *Prometheus* (D 674), op een gedicht van Goethe, gecomponeerd in oktober 1819 en in zijn – helaas verlorengegangene – kantate *Prometheus* (D 451) van juni of juli 1816, waarvan een geplande uitvoering in 1820 niet doorging, vermoedelijk vanwege de arrestatie van Johann Senn, die door de vrienden sterk met Prometheus werd geïdentificeerd.

Deze arrestatie van Senn en zijn daaropvolgende verbanning brachten de vriendenkring plotseling op ruwe wijze terug tot de harde, alledaagse werkelijkheid. Er kwam een einde aan het bevlogen gedweep met het pantheïsme en andere romantische denkbeelden. Senns grootste vriend Bruchmann, die in navolging van Friedrich Schlegel tot het katholicisme overging en zich tenslotte in een klooster terugtrok, zou deze voor de vriendenkring catastrofale gebeurtenis later betitelen als een straf van de hemel voor hun losbandige levensstijl.

Ondanks deze harde ontzuivering werd Friedrich Schlegels gedichtencyclus *Abendröte* nog in 1828 tijdens de literaire avondjes van de kring in zijn geheel voorgedragen. Schubert had de cyclus evenwel al in 1818 leren kennen en er in de volgende vijf jaren elf gedichten uit gecomponeerd. (Aan de liederen op deze en andere teksten van de Schlegel-broeders zal in het volgende nummer van de Nieuwsbrief aandacht worden besteed.)

Tussen de kring rondom Schubert en die rondom Friedrich Schlegel hebben ongetwijfeld contacten bestaan, maar hoe ver die gingen is niet bekend. In de literaire salon van Karoline Pichler hebben zij zich vast wel eens getroffen. Bekend is, dat Schuberts vrienden heel verschillend over Schlegel dachten : Schwind was nogal negatief in zijn oordeel, terwijl Bruchmann hem een "reuzengeest" vond. Een vriend van Friedrich Schlegel, de schilder Ludwig Schnorr von Carolsfeld, leraar van Schuberts schilderende vriend Schwind, was wel eens bij de lees- of muziekkavonden van de Schubertkring aanwezig. Ook droeg Schubert twee liederen op aan "mijn vriend" Schnorr: *Der Pilgrim* (D 794) en *Der Alpenjäger* (D 588), die gezamenlijk als opus 37 gepubliceerd werden op 28 februari 1825. Deze datum is veelzeggend, want hij gaat onmiddellijk vooraf aan de enige gedocumenteerde bijeenkomst van Schubert met zowel Schnorr als Schlegel; en deze vond onder wel heel bijzondere omstandigheden plaats.

Magnetisme en somnabulisme – Schubert als therapeut

Schlegel en Schnorr hielden er een bijzondere hobby op na: zij beoefenden de geneeskunde door het magnetiseren van patiënten - doorgaans zenuwpatiënten van het vrouwelijk geslacht. Het "dierlijk magnetisme" of "heilmagnetisme", ook wel "mesmerisme" genoemd,

naar de Weense arts Anton Mesmer die deze geneeswijze had ontwikkeld, was in die tijd een rage en werd zelfs door de zeer katholieke en reactionaire Oostenrijkse overheid oogluikend toegestaan, omdat ook hooggeplaatse personen, zelfs van de keizerlijke familie, zich op deze wijze lieten behandelen. Ook van de familie Esterházy, waarvan de beide dochters pianoles kregen van Schubert, is bekend dat zij eenmaal op consult gingen bij een heilmagnetiseuse. Het ging hier echter niet zozeer om het “strijken” waarmee heden ten dage gemagnetiseerd wordt, maar meer om een vroege vorm van hypnose (en mogelijk zelfs van psychotherapie), waarbij de patiënt in een soort trance gebracht werd. Hierbij bleken sommigen van hen over bijzondere profetische of helderziende gaven te beschikken; dit werd met de naam “somnambulisme” aangeduid. Tijdens hun somnambule trance gaven zij bijvoorbeeld aanwijzingen voor hun eigen verdere behandeling en die van mede-patiënten, en voorspelden zij soms het verdere verloop van hun eigen ziekteproces.

Van de sessies die door Schnorr en Schlegel werden gehouden, zijn uitvoerige verslagen bewaard gebleven. Zodoende weten wij dat hierbij ook vaak van muziek gebruik werd gemaakt en dat Schubert, op uitdrukkelijk verzoek van een van de patiënten, op 24 maart 1825 aan een therapeutische sessie meewerkte. In het door Schnorr geschreven verslag hiervan staat onder meer:

“Om 7 uur en 25 minuten des avonds viel de somnambule Louise Mora in trance toen de Heer Schubert een van de Duitse dansen speelde die zoals altijd dit effect op haar hadden [...] en om 7 u. 45, toen de Heer Schubert een lied in dezelfde toonsoort als de Deutsche zong en zichzelf daarbij begeleidde, viel de patiënte in slaap en sliep door totdat het lied beëindigd was, waarop zij ontwaakte. Om 8 uur nieuwe trance, terwijl de Heer S. dezelfde Deutsche nogmaals speelde en [zij] zei: “niet wekken!”. Er werd nog meer door hem gespeeld, terwijl zij voortdurend haar welgevallen hierover uitte. [...] Onder andere werd ook het door hemzelf gecomponeerde *Der Wanderer* gespeeld, dat eveneens diepe indruk op haar maakte. Zij wenste te worden gewekt...”

De Duitse dans waarvan in deze passage sprake is, was vrijwel zeker afkomstig uit het twee maanden eerder verschenen opus 33 (D 783), en wel de zeer geliefde no.7, (uit de operette *Dreimäderlhaus* bekend als “Lied aus Wien”). Al eerder was gebleken, dat de patiënte reeds in slaap viel wanneer slechts enkele akkoorden van dit stuk werden gespeeld. Aangaande het door Schubert gezongen “lied in dezelfde toonsoort” (Bes) is niets bekend, en van het ten gehore gebrachte *Der Wanderer* is niet duidelijk of het hier ging om een door Schubert gezongen versie van het gelijknamige lied op tekst van Schmidt von Lübeck (D 489) of om een gedeelte van de *Wandererfantasie* (D 760), het pianowerk waarin Schubert de melodie van dit lied verwerkte. Vreemd genoeg wordt door geen van de door mij geraadpleegde auteurs de mogelijkheid geopperd dat het ook zou kunnen gaan om het andere lied met de titel *Der Wanderer*, nota bene op tekst van Fr. Schlegel zelf (D 649), dat Schubert 6 jaar tevoren had gecomponeerd.

Wat Schubert zelf van deze gebeurtenis vond weten we niet. Duidelijk is wel dat Schnorr, gezien het wat illegale karakter van deze sessies, hem niet zou hebben uitgenodigd als hij niet van te voren verzekerd was geweest van een zekere sympathie van Schuberts kant. Gezien diens grote invoelingsvermogen in de vrouwelijke ziel, waar hij al blijk van gaf toen hij op 17-jarige leeftijd *Gretchen am Spinnrade* (D 118) componeerde, en ook later, toen hij een lied als *Die junge Nonne* (828) kon schrijven (vermoedelijk omstreeks dezelfde tijd als de hierboven vermelde gebeurtenis) zal hij met deze zenuwzieke patiënte vooral mededogen gevoeld hebben, en de wens om tot haar genezing bij te dragen. Dat bewees hij trouwens ook door – kennelijk ongevraagd – zijn medewerking aan die sessie te laten uitgroeien tot een klein recital.

Mesmers heilmagnetisme werd door de wetenschap als kwakzalverij afgedaan en kende slechts een korte periode van populariteit. Ook Schnorr hield er na enkele jaren mee op, toen Schlegel Wenen verliet. Dat zelfs deze kortstondige populariteit niet mogelijk zou zijn geweest zonder de aandacht voor het gevoelsleven en het vrijheisstreven van de romantiek, moge duidelijk zijn.

Noten

⁽¹⁾ : Het predikaat "Von", waar de familie Schlegel recht op had doch dat zij al lang niet meer gebruikte, werd door de beide broeders op latere leeftijd in ere hersteld

⁽²⁾ : Ook al ben ik mij ervan bewust, dat mijn vertalingen Heine nooit helemaal recht zullen kunnen doen, kan ik toch niet nalaten uitvoerig uit dit boek te citeren, omdat ik het met zoveel plezier gelezen heb.

⁽³⁾ : De term *Gesamtkunstwerk* is niet afkomstig van Schubert, maar werd bij mijn weten pas omstreeks 1850 door Richard Wagner uitgevonden.

⁽⁴⁾ : De volledige tekst van dit gedicht, alsmede een vertaling en toelichting omtrent de achtergronden ervan, is opgenomen in het artikel "Franz Schubert, de dichter" in de vorige aflevering van de Nieuwsbrief van september 2004 (zie pag. 14).

Geraadpleegde literatuur:

Badura-Skoda, E./Gruber, G.W./Litschauer, W./Ottner, C. (Hg.). *Schubert und seine Freunde*. (Wien, 1999)

Brentano, Bernard von. *August Wilhelm Schlegel. Geschichte eines romantischen Geistes*. (Frankfurt am Main, 1986. Voor het eerst verschenen in 1943.)

Deutsch, Otto Erich. *Schubert. Die Dokumente seines Lebens*. (Leipzig, 1980)

Deutsch, Otto Erich. *Schubert. Die Erinnerungen seiner Freunde*. (Leipzig 1957)

Dieckmann, Friedrich. *Franz Schubert. Eine Annäherung*. (Frankfurt am Main, 1996)

Dürhammer, Ilja. *Schuberts literarische Heimat*. (Wien 1999)

Dürhammer, Ilja. *Zu Schuberts iteraturästhetik*. In: Schubert durch die Brille Nr,14, Jan.1995, 5-99

Dürhammer, Ilja. *Schlegel, Schelling und Schubert. Romantische Beziehungen und Bezüge in Schuberts Freundeskreis*. In „Schubert durch die Brille“ 16/17, Jan. 1996, 59-93

Dürr, Walther, Krause, Andreas (Hg.) *Schubert Handbuch*. (Kassel, 1997)

Fischer-Dieskau, Dietrich. *Auf den Spuren der Schubert-Lieder* (Kassel, 1976)

Friedenthal, Richard. Goethe. Sein Leben und seine Zeit. (München, 2000)

Goldschmidt, Harry. *Franz Schubert. Ein Lebensbild*. (Leipzig, 1964)

Goldschmidt, Harry. *Schubert und kein Ende*. In: Beiträge zur Musikwissenschaft 25 (1983), p.288-292

Heine, Heinrich. *Die romantische Schule*. (Köln, 1995)

Hilmar, Ernst en Jestremski, Margret. *Schubert Lexikon*. (Graz, 1997)

Hilmar, Ernst. *Franz Schubert. Dokumente 1801-1830* (Tutzing, 2003)

Johnson, Graham. Kommentaren in CD-booklet van *The Hyperion Schubert Edition* nr 27

Pop, J. *Schubert als interpretator van gedichten* (Sneek, 1982)

Schochow, Maximilian und Lilly. Franz Schubert. *Die Texte seiner einstimmig und mehrstimmig komponierten Lieder und ihre Dichter*. (Hildesheim, 1997)